

UMJETNIČKI NAKIT XVI—XVIII STOLJEĆA U SPLITU

DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ

Početak XVI stoljeća još uvijek je povoljan za razvoj zlatarskog obrta u Splitu. Iz toga doba zasad nam je nažalost poznat samo popis nakita Jelene Cindro,¹⁾ udate za brata pjesnika Marka Marulića. Jelenin nakit je dosta bogat, te potvrđuje već ranije dane zaključke da je zlatarstvo u Splitu u to doba još uvijek cvalo.²⁾ Međutim, već pri kraju prve polovine tog stoljeća ovaj obrt naglo pada, što uočavamo i dalje sve do kraja stoljeća.

Borbe s Turcima, poharana polja, mletački zakoni, koji su svi bili usmjereni na to da unište trgovinu u dalmatinskim gradovima, potpuno su osiromašili Dalmaciju, što se jasno odrazilo i na djelima zlatarskog obrta, tim više što su zlatari ranije vjerojatno dobivali sirovinu, zlato i srebro, iz Bosne, koja je sada bila potpuno odcijepljena od dalmatinskih gradova.

Iz dokumenata, koji su dosada proučeni, a tih je nažalost mali broj, zlatarstvo krajem XVI stoljeća vrlo bijedno životari. Nakit u svim poznatim nam popisima, a naročito u popisima miraza više je nego skroman i po oblicima i po materijalu od kojega je izrađen.

Tek XVII stoljeće, i to više njegova druga polovina donosi nam iznenađujući uspon u vrijednosti i broju nakita u kućama splitskih plemića i bogatijih građana. Pućanke i sada imaju skroman broj ukrasnih predmeta, ali u pojedinom slučaju ipak nešto veći nego u prošlom stoljeću. Veliki broj ukrasnih predmeta rezultat je privrednog jačanja grada, koji se pomalo uzdizao zahvaljujući prije svega dobro uređenju skeli i prostranim lazaretima.

Osamnaesto stoljeće ne razlikuje se bitno od sedamnaestog, ono ne donosi nekakve posve nove tipove nakita, uglavnom su zadržani oblici iz ranijeg stoljeća, a isto tako vrijednost, pa i brojnost nakita. Smatrali smo da će uvid u nakit Splitske pućanke kroz ova tri stoljeća biti najpregledniji, ako ga opišemo po pojedinim vrs-

¹⁾ U napomeni na koncu teksta donijeli smo popis dokumenata na osnovu kojih je dan ovaj pregled, pa stoga u tekstu kod navođenja imena vlasnika nije citirana i signatura.

²⁾ C. Fisković, *Umjetnički obrt XV-XVI stoljeća u Splitu*, Zbornik Marka Marulića, Zagreb 1950, str. 155.

tama, jer nakit nije nestajao dolaskom novog stoljeća, a niti ga je jedno pokoljenje moglo istrošiti, kao odjeću. Nakit je prelazio nasljedstvom sa pokoljenja na pokoljenje, istina ne sav, dio se prerađivao, naročito su to radile bogate žene, koje su i nakitom prednjačile u modi — o tome imamo sačuvane i izvorne isprave — ali je ipak vjerojatno veći dio ostajao u kućama nepromijenjen kao uspomena, a i zalag protiv oskudice.

Prvo ćemo opisati prstenje, jer je to ukras kojega susrećemo najčešće i rijetkost je da u nekom popisu nema barem jedan prsten.

U XVI stoljeću najvrednije prstenje imala je već spomenuta Jelena Cindro — osam zlatnih prstenova ukrašenih »con le zoie« — vjerojatno dragim kamenjem. Kakovog su bili oblika nije označeno, ali su svakako bili vrijedni, jer su cijenom nadmašivali sav ostali nakit — 34 dukata, od čega je drago kamenje procijenjeno na 14 dukata. Još u jednoj plemićkoj kući nalazimo sedam zlatnih prstenova,³⁾ od kojih je jedan bio pečatnjak, dok u jednoj građanskoj kući ima 16 komada srebrnog prstenja.⁴⁾ Ostali imaju manje, obično jedan do dva zlatna ili srebrna prstena.

Što se tiče njihovog oblika, ili tehnike rada spomenuti su samo pečatnjaci od zlata ili srebra, te jedna vitica.

Rijetko je spomenut kamen kojim je neki prsten bio ukrašen. To su već spomenute »gioe« na prstenju Jelene Cindro, zatim znamo da je jedan prsten bio ukrašen tirkizom, drugi nekim sivim kamenom, a jedan opet kamejom. To je sve što nam je do sada poznato o prstenju XVI stoljeća.

U sedamnaestom stoljeću, osim u dva slučaja, prstenje je redovito zlatno. Sada već znamo i nazive za pojedine oblike, ponekad je spomenuta i tehnika rada, kao i vrsta kamenja, kojim je prstenje bilo ukrašeno.

Naravno da je i sada prstenje u većini građanskih kuća skromnije brojem i vrsnoćom, ali se ipak zapaža privredni napredak. Tako je na pr. Marko Sarajevac, vjerojatno izbjeglica iz Bosne, koji se izgleda bavio raznim zanatima, imao čak prsten s briljantom, a nakit u kući trgovca Mazzatti nije zaostajao za nakitom u plemićkim kućama.

Što se tiče oblika tu su još uvijek pečatnjaci koje smo susretali već u prošlom stoljeću. Na većini pečatnjaka bila je utisnuta riječ »Jesus«. Jedan pečatnjak nosio je lik Madone s Kristom, a drugi pečat lik sv. Marka. Srebrni pečatnjak Jakova Cosera bio je izrađen na turski način »un anello d' argento col sigillo alla turchesca d' impronto«.

Dva puta se spominje prstenje u obliku zmije, od kojih je jedan, koji je u stvari bio vitica, imao dva tirkiza.

³⁾ Inventar Ivana Ivaniševića, SSO-7, l. 586—588/r, HAS.

⁴⁾ Inventar Petra Filipovića, SSO-8, l. 75/r-83/r, HAS.

Već početkom druge polovine ovog stoljeća nalazimo u mirazu Dobre Gaudentio-Radović prsten u obliku rozete sastavljene od granata. Taj oblik prstena nalazimo pri kraju stoljeća vrlo često. Rozete su, osim vjerojatno okruglog oblika koji niti nije posebno naglašavan, mogle biti i u obliku srca ili kvadrata, a nije uvijek naznačeno da li su bile prstenje, ili privjesci. Bile su sastavljene od raznih vrsta dragog ili poludragog kamenja, ili pak od bezvrijednih imitacija. Tako na primjer nalazimo rozetu od 12 malih dijamanta i jednog većeg u sredini, a zlato je na tom prstenu bilo prekriveno emajlom. Doznajemo za rozete sastavljene od bisera: na pr. 7 velikih, od crvenih kamenčića s jednim tirkizom u sredini, od samih tirkiza, ili pak s jednom granatom u sredini.

Koncem stoljeća javlja se prvi put oblik prstena »a castello«, i od tada nalazimo ovu vrstu prstenja vrlo često. Ovaj oblik imao je redovito po jedan kamen, vjerojatno u sredini kaštela, to su bili briljanti, tirkizi, granate, mali kristali, ili pak kamenje raznih boja bez oznake vrste. Samo prstenje je bilo od zlata.

Poznat nam je iz ovog stoljeća i jedan prsten u obliku srca, od zlata, a često nalazimo prstenje ukrašeno dragim kamenjem, bez opisa oblika. Osim gore spomenutih vrsta dragog kamenja, nalazimo još na jednom prstenu smaragd, a na drugom istočnjački topaz.

Kako smo već spomenuli na prstenju je bilo često kamenje za koje je samo zabilježena boja, a ne i vrsta, možda su i to bili rubini, topazi, smaragdi, i drugo, ali ih popisivač nije znao prepoznati, pa im je zabilježio samo boju, jer u istim inventarima u kojima su zabilježeni ukrasni kamenčići bez naziva, naglašeno je ako je neki od tih kamenčića bio učinjen od umjetne smjese — »paste«.

Kroz XVIII stoljeće nalazimo i dalje pečatnjake opet s urezanom riječi »Iesus«, a jedanput nalazimo prsten s kamenom izrezanim u obliku pečata. Juraj Zobel imao je prsten s imenom sv. Karla. Rozete su i tada vrlo česte sastavljene od tirkiza, bisera, malih kristala, te kamenčića bijelih ili u bojama. One su i tada bile okruglog ili kvadratnog oblika. I dalje često nalazimo prstenje »a castello«. Prstenje ovog oblika redovito je cijelo od zlata, jedino je u jednom slučaju napomenuto da je kaštel od srebra. Ne znamo ni kakovom je tehnikom bilo izvedeno; jedanput je samo zabilježeno da je kaštel sastavljen od pločica, vjerojatno tankih zlatnih, a u sredini je bio smaragd »a castello fatto a lamette con pietra smeraldo«,⁵⁾ možda je i ostalo prstenje ovog tipa bilo jednako izrađeno.

I tada, iako vrlo rijetko kao i u XVII stoljeću, nalazimo prstenje u obliku zmije »a bissa« ukrašeno obično sa po jednim tirkizom. Jedan takav prsten imao je dvije zlatne glave, vjerojatno zmijske.

⁵⁾ SSO-26/VIII, XI. HAS.

Početak tog stoljeća nalazimo u popisu predmeta založenih u zalagaonici u Splitu prsten čiji oblik, ili barem naziv prvi put susrećemo, to je »anello a centurin con pietra uerde in mezzo et con sei cristallini.«⁶⁾ Kamenčići su vjerojatno bili poredani vodoravno, kako je to i naznačeno za prsten ovog tipa u kući Zobel.

U XVIII stoljeću mnogo češće nego ranije nalazimo vitice, najčešće su jednostavne, ali neke su i »laurate« — vjerojatno gravirane, dok je na jednoj bilo urezano više slova.

Jedanput nalazimo prsten s figuricom, za koju ne znamo od čega je bila, ni šta je predstavljala. Jedan emajlirani prsten nosio je u sredini grb, vjerojatno obiteljski.⁷⁾ I tada imamo mnogo prstenja za koje nije naznačen oblik, a u splitskoj zalagaonici nalazimo 1714. god. dva manja prstena »alla borgezana«, od kojih je jedan imao crveni kamen, dok drugi nije imao kamena.⁸⁾

I u ovom je stoljeću prstenje redovito zlatno, osim nekoliko primjeraka od srebra. Od kamenja kojim je ukrašeno nalazimo nekoliko puta dijamante veće ili manje, vrlo često tirkize, ponekad granate, rijetko bisere, vrlo često male kristale, kao i kamenje za koje nije označena vrsta. U nekim plemićkim kućama nalazimo u ovom stoljeću i do deset prstenova.

Naušnice su nakit koji je u XVI stoljeću vrlo rijedak. U nama poznatim popisima nalazimo ih jedino kod žene Ivana de Natalibus-Božičević, i to dva para od zlata. Izgleda da nisu bile ničim ukrašene. Jedino još jednu zlatnu naušnicu »male vrijednosti« nalazimo u kući plemića Ivana Ivaniševića.

U XVII stoljeću već u najstarijem poznatom nam popisu Elizabete Zanobi-Kapogroso iz 1619. god. nalazimo dva para naušnica od zlata. Jedne su imale po jedan mali kruškoliki privjesak na svakoj, a druge su bile u obliku puceta, »botonzin«. Kasnije u ovom stoljeću redovito nalazimo u plemićkim kućama naušnicā, iako one nisu u velikom broju — obično jedan, dva, pa i do četiri para. Jedino u kući Franje Barbiera nalazimo petnaest pari naušnica. Kod građanki naušnice nisu ni tada još redoviti nakit, a ukoliko ih imaju onda je to obično jedan par, a najviše dva.

Oblici naušnica i njihova vrijednost u ovom stoljeću različiti su; za veći broj zapravo nije ni naznačen oblik, nego često tehnika rada i drago kamenje na njima.

Po oblicima koji su nam zabilježeni možemo ih razdijeliti na naušnice u obliku polumjeseca »a navisella«, taj je oblik dosta čest. Takve su naušnice mogle biti ukrašene biserima, ili pak emajlirane, bez privjesaka ili s jednim, dva, pa i tri privjeska kruškolikog oblika. Dalje nalazimo naušnice u obliku puža izrađene u filigranu, ili pak prekrivene emajlom; zatim naušnice »con aquila«, u ob-

⁶⁾ SSO-26/X, 1. 33/r HAS.

⁷⁾ ZO-14, br. 351, HAS.

⁸⁾ SSO-26/X, 1. 46 HAS.

liku orla, isto prekrivene emajlom. Na jednom paru tog oblika u sredini »aquile« bio je zeleni kamen, a vjerojatno na donjem dijelu visjeli su sitni biseri. Nalazimo i naušnice u obliku peružina, na nekim od tih visjeli su kruškoliki privjesci, a izgleda, iako iz popisa nije potpuno jasno, da su u nekim slučajevima peružini vršili funkciju privjesaka. Jedanput nalazimo naušnice u obliku uzla s biserima, naokolo i privjescima od agate.

Ostale naušnice, za koje nije naznačen oblik rađene su većinom tehnikom filigrana, a veći dio je bogato ukrašen sitnijim ili krupnijim biserima. Samo jedanput nalazimo naušnice ukrašene rubinima, da li samo s jednim ili s više njih iz popisa nije razumljivo. Emajl je na nakitu bio dosta omiljen, pa tako i na naušnicama, čak i u više boja. Uz emajl na istim naušnicama često dolaze biseri, ili rjeđe kristali. Skoro najveći broj naušnica ima privjeske, oni su obično kruškolikog oblika, koji je ponekad nazvan »zuchetta«, drugi put »peretto« ili »perolo«, a vjerojatno je pod tim nazivima naznačen uvijek kruškolik oblik. Jedna naušnica mogla je imati i do četiri privjeska. Oni su bili ili od samog zlata u tehnici filigrana, pa vjerojatno i glatki, ili pak od bisera. U opisima nekih naušnica nije zabilježen oblik privjesaka. U XVIII stoljeću naušnice su već redoviti dio nakita. U pojedinom popisu nalazimo obično dva do tri, a najviše četiri para. Po obliku poznate su nam naušnice u obliku grozda koje susrećemo prvi put. Na jednom paru ovog tipa grozd je bio sastavljen od 67 bisera, a karičica je bila emajlirana, još na jednom paru grozdovi su bili sastavljeni od bisera. Nalazimo još nekoliko pari naušnica ovog oblika, ali kod njih nije naznačeno od čega je bio izrađen grozd, a niti kojom tehnikom. Ovakove naušnice susrećemo samo početkom XVIII stoljeća, a kasnije više ne, iako je ovaj oblik s grozdom od bisera bio u Splitu poznat još i u našem stoljeću.

Nova vrsta su još i one »a cusin«; takovih nalazimo samo tri para. Navest ćemo doslovno opis jednih: »un paio rechini de oro a cusinello«. ⁹⁾

Ostalo su tipovi, koje smo već sreli u XVII stoljeću, s manjim razlikama. To su naušnice u obliku polumjeseca; od filigrana, emajlirane s privjescima od zlata ili bisera, pa bez emajla s jednostavnim zlatnim privjescima. Naušnice u obliku puža bivale su izvedene u filigranu, a nalazimo ih i prekrivene biserima. Naušnice tog oblika u ovom stoljeću imaju ponekad naokolo zlatne loptice, i to po devet ili po jedanaest na svakoj naušnici.

I u ovom stoljeću naušnicama vrlo često nije naznačen oblik. Za neke od tih znamo da su bile izrađene u filigranu. Obično imaju privjeske, pa čak i po pet na svakoj. Za privjeske na jednom paru ovih naušnica znamo da su bili od bisera.

⁹⁾ NS-LXI/4a, dok. br. 53, HAS.

Na jednim naušnicama nabavljenim u Veneciji nalazimo prvi put imitaciju bisera, te su naušnice procijenjene samo na osam lira.¹⁰⁾ U istom inventaru nalazimo par naušnica ukrašenih biserima i dijamantima. Još jedanput nalazimo naušnice na kojima su bili i dijamanti i biseri. Od ukrasnog kamenja susrećemo na naušnicama još agate i korniole i to u obliku privjesaka, dok su karičice na istim naušnicama bile emajlirane. I kod drugih naušnica karičice su vrlo često emajlirane.

U XVI stoljeću poznate su nam samo biserne ogrlice, te srebrni i pozlaćeni lančići. Biserne ogrlice nalazimo samo u plemićkim kućama, ponajviše zbog bogatstva vlasnika.

Kod Jelene Cindro nalazimo dvije biserne ogrlice. Jedna od njih sastojala se od 116 krupnih bisera, dok je druga bila sastavljena od manjih. Jelena je imala još i ogrlicu »colainu« od pozlaćena srebra i dva srebrna lančića od kojih je jedan bio također pozlaćen.

Žena Ivana de Natalibus-Božičević također je imala ogrlicu od bisera i dva zlatna lančića. U kući Ivana Ivaniševića nalazimo jedan srebrni pozlaćeni lančić. Bisernu ogrlicu ima još i Nikolina de Parmesanis. Još nalazimo u kući Geremia jedan srebrni lančić s privjeskom u obliku križa i s Madonom.

Nasuprot XVI stoljeću, XVII nam pruža cijelo bogatstvo u vrstama ogrlica sastavljenih od raznih materijala. One su i tada povlastica plemkinja, uz rijetku iznimku kod poneke građanke.

Dati ćemo pregled ogrlica svrstavši ih po vrsti materijala, ali ćemo prije toga reći nekoliko riječi o nazivima. Za niske bisera upotrebljava se izraz »filza«, »fil«, za niske dragog kamenja, ili peružina »colana«, »colo«, za manje »colanetta«. Zlatne lančiće nazivaju »cadenella«; posebna vrsta zlatnoga lanca sastavljenog od više nizova zove se »cordon«. U inventaru Katarine Kambij udate za Andriju Gaudentia-Radovčića javlja se prvi put za ogrlicu novi naziv »gargantigha«. Zingarelli u svom rječniku kaže da ovaj naziv znači vrstu oglice sastavljene od dragog kamenja, bisera, ili korallja.¹¹⁾ Međutim prva spomenuta ogrlica te vrste u našem inventaru bila je zlatna »una gargantigha d' oro«.¹²⁾ I dalje pod ovim nazivom nalazimo ogrlice izrađene od zlata. Jedna od tih je bila sastavljena od 13 rozeta na kojima su visjeli kruškoliki privjesci. Još češće su tako nazvane ogrlice sastavljene od dragog ili poludragog kamenja raznih vrsta, pa i peružina. Iz samog opisa nije uočljiva razlika između »gargantighe« i »colane« ili »colla«; vjerovatno je postojala u obliku, ili možda u načinu nizanja. Čini se da ta razlika nije bila velika, jer jedanput nalazimo zabilježeno: »una

¹⁰⁾ Popis miraza Nedeljke Jelene Kapogroso-Kavanjin (vl. Muzeja grada Splita).

¹¹⁾ N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Milano 1940—1941.

¹²⁾ Popis miraza Katarine Kambij, Muzej grada Splita.

gargantiglia, o collanetta da putta con perusintetti d' oro minuti no. 29, tramezatta con granatine«.13)

Podijelivši ogrlice po materijalu od kojega su bile izrađene, najprije ćemo govoriti o zlatnim. To su lančići »cadenelle«; za jednog od tih znamo da je bio emajliran. Zatim »cordoni«, vjerojatno slični onima koje su nosile splitske varoškinje još i početkom XX stoljeća, a sastojali su se od više zlatnih lančića posebne vrsti. Znamo za zlatni lanac sa 6 zlatnih privjesaka u obliku dinje, ogrlicu sastavljenu od tridesetdva zlatna dijela u obliku badema, zatim ogrlicu od zlatne vrpce — »galon« bez ikakvog privjeska; ogrlice sastavljene od zlatnih peružina, ponekad i do 35 komada u jednoj, a kada ih je bilo manje onda je sigurno dio ogrlice činio zlatni lanac, jer na pr. 15 peružina, kako to nalazimo u jednom popisu sigurno nije bilo dovoljno za krug oko vrata.

U drugu grupu svrstati ćemo ogrlice sastavljene samo od bisera ili od bisera i drugog plemenitog materijala.

Ogrlice sastavljene od samih bisera nalazimo kod plemkinja skoro redovito, a nalazimo ih i u dvije građanske kuće.14) Biserne ogrlice bile su sastavljene od jedan, dva, pa i do četiri reda.

Ima mnogo više ogrlica sastavljenih od bisera i dragog ili poludragog kamenja, koji mogu biti pomiješani s peružinama. Tako je jedna ogrlica bila sastavljena od granata i sitnih bisera, a na njoj je visio privjesak od samih bisera. To je bila ogrlica za djevojčicu, a uz nju su bile i odgovarajuće naušnice. Dalje nalazimo ogrlicu sastavljenu od malih bisera i osam peružina, ili od krupnih bisera i dvanaest peružina. Broj peružina u ogrlicama se mijenjao, tako da ih je moglo biti i do dvadesetijedan komad. Bilo je i ogrlica sastavljenih od bisera, peružina i granata, ili pak samo od bisera i granata, a nalazimo jednu sastavljenu od sitnih bisera i sitnih koralja. Što se tiče поблиžeg opisa peružina, napomenuto je jedino za 15 njih u jednoj »gargantilji« da su sa vanjske strane bili izrađeni u filigranu.15) Ostali su vjerojatno bili cijeli u filigranu, kao što su i oni koji se čuvaju u Etnografskom muzeju u Splitu.

U XVII stoljeću nalazimo još i ogrlice samo od jedne vrste dragog ili poludragog kamenja, ima ih i od više vrsta takvog kamenja, a neke su i sa zlatnim pločicama raznih oblika. Takove su bile niske sastavljene od granata, koralja, jantara i agata, uz jednako izrađen par naušnica. Bilo je ogrlica od tirkiza vezanih zlatom, od granata inkrustiranih u zlatne pločice kapičastog oblika izrađene u filigranu, pa od rozeta sastavljenih od koralja i imitacija granata. Izgleda da je ipak bila najvrijednija ogrlica koju je donijela u miraz Palma Posedarac, žena Ivana Kapogrosa. Ta se je ogrlica sastojala od 25 malih dijamanta, a bila je vrijedna 500 lira. Od svih ogrlica

13) Splitski arhiv, sv. 293, l. 18—23/r, HAZ.

14) SSO-24/VII, l. 130—132/r, HAS.

15) ZO-2 br. 245, HAS.

iz XVII stoljeća čija nam je vrijednost poznata, ona je bila naj-vrijednija, a jedina je bila sastavljena od dijamanta.

Još i u XVIII stoljeću građanke rijetko imaju ogrlice. Od na-brojenih vrsta sada su sve češći korduni, koje smo nalazili već i prije. Kordun se sastojao i od 16 redova, a težio je i do 256 karata.¹⁶⁾ Korduna je bilo i manjih, vjerojatno tanjih, te su se na-zivali »cordoncini«.

I tada su česte niske sastavljene od većih ili manjih bisera u jednom, ili u četiri reda.

Tada se prvi put javljaju korniole. Već smo ih nalazili na na-ušnicama i na prstenju, a nalazimo i cijele ogrlice sastavljene od njih, jedna takva imala je 24 korniole.

Zanimljiva je ogrlica sastavljena od 21 zlatnog badema. Zlatni lančići bili su i tada u modi, a jedan takav bio je izrađen »a spigo-lo«.¹⁷⁾ U splitskoj zalagaonici nalazimo i zlatnu ogrlicu »una colana d' oro di magie e sono magie no. 154 con la rotta una«.¹⁸⁾

I u XVIII stoljeću ogrlice su sastavljene od peruzina samih, ili pomiješanih s biserima ili granatama.

Ogrlice pod nazivom »gargantigha« spomenute su u tom sto-ljeću samo dva puta: jedna od tih bila je od zlata, emajlirana i imala je 29 velikih kamenova nenaznačene vrste.

Već u najstarijem spomenutom inventaru Jelene Cindro iz po-četka XVI stoljeća nalazimo neke ukrase, koji su vjerojatno slu-žili kao privjesci. To je jedan zlatni križić, srebrni »agnus Dei«, i jedna »zoia de perle«, koja je možda mogla biti i broš, ali bi to vjerojatno bilo posebno označeno. U ostalim popisima spomenut je još poneki križić ili Madona.

U prvoj polovini XVII stoljeća privjesci su još rijetki. U popi-su miraza Elizabete Zanobi zabilježen je emajliran zlatni križ, a na njemu različito kamenje. U istom inventaru nalaze se i dva emajli-rana peruzina, koji su možda služili također kao privjesci. To su u našim popisima jedini poznati emajlirani peruzini.

Sve do polovine tog stoljeća nalazimo od privjesaka još jedino jedan srebrni križić. Tek tada postaju privjesci sve češći, ljepši, dragocjeniji, iako i dalje nalazimo i jednostavne križiče od pozla-ćenog srebra.

Reći ćemo nekoliko riječi o nazivima privjesaka. U inventaru Dobrice Gaudentio-Radovčić iz 1655. god. popisan je jedan privje-sak nazvan »pendente«, taj naziv susrećemo i dalje, iako za kratko vrijeme, jer već koncem stoljeća iščezava. U inventaru Anđelke Gaudentio-Radovčić iz 1687. god. javlja se prvi put naziv »zogiel-lo«, što znači dragocjenost. Razlika je, koliko se da zaključiti, iz-među ovih dviju vrsta privjesaka u tome što »pendenti« nisu bili

¹⁶⁾ 1 karat venecijanski iznašao je 2,060 decigrama, F. Madirazza, Storia e costituzione dei comuni dalmati, Split 1911, str. 436.

¹⁷⁾ SSO-26/X, 1. 33 HAS.

¹⁸⁾ SSO-26/X, 1. 58/r HAS.

redovito ukrašeni dragim kamenjem, dok su »zogielli« uvijek imali ili bisere, ili drago kamenje, a rijetko njihovu imitaciju.

O samom obliku privjesaka doznajemo iz popisa vrlo malo. Više znamo o materijalu od kojega su bili izrađeni, ponekad je napomenuta tehnika rada, a vrlo često vrsta kamena kojim su bili ukrašeni. Prvi bogato ukrašeni privjesak pripadao je spomenutoj Dobrici Gaudentio-Radovčić. On je bio od zlata, emajliran, ukrašen dragim kamenjem i biserima, težio je 64 karata, a procijenjen je bio na 175:22 lire, od toga je na rad otpadalo 49:12 lira. Donosimo njegov izvorni opis: »un pendente d' oro d' attaccar, giogiellatto, e smaltato con una pietra smiraltato, et l' altra giacinto con doi granate, et doi cristallini con tre perle«. Drugi je privjesak bio također od zlata emajliran, ukrašen s 12 bisera. Nalazimo i privjeske od zlata ukrašene biserima, bez emajla.

Posebno vrijedni i vrlo lijepi mora da su bili privjesci, koje nalazimo u inventaru Manzecche. Jedan veliki bio je od zlata ukrašen s 32 mala dijamanta, a vješao se na zlatnu emajliranu traku. Drugi je bio mali, isto od zlata, emajliran i ukrašen sa šest malih dijamantata. Još su dva privjeska kod Manzecche bila ukrašena bijelim kamenčićima, za koje popisivač nije bio siguran jesu li dijamanti. Interesantan je i zlatni, emajlirani privjesak s osam granata, s njegovog donjeg dijela visjeli su sitni biseri, a u sredini privjeska bio je lik Krista, vjerojatno izrađen u emajlu. Drugi jedan privjesak također od zlata emajliran, imao je u sredini, vjerojatno u reljefu izvedenu, glavu od koralja, a s njega su visjeli kruškoliki privjesci, također od koralja.

»Zogel« nalazimo u građanskoj kući, samo jedanput u XVII stoljeću, i to kod obrtnika Matije Dobrojevića, nazvanog Vitle. Taj je privjesak bio od pozlaćenog srebra, ukrašen sa sedam bezvrijednih kamenčića »un zogel d' argento alla turchesca da portar in petto con sette pietre false attorno, et in mezzo«. Rozete su također služile i kao privjesci.

Osim ovih dragim kamenjem ukrašenih privjesaka susrećemo i dalje križiće od srebra, ponekad ukrašene malim, bijelim kristalima, križiće od zlata, od kojih je jedan bio emajliran, a na njemu je bilo šesnaest bisera. Nalazimo još zlatne i srebrne medalje, od kojih dvije s likom sv. Marka, srebrni filigranski privjesak u obliku srca, privjesak od zlata u obliku roga, privjesak od kristala i jednu zlatnu »giozzu« emajliranu s devet malih rubina, među kojima je bila jedna granata.

I u XVIII stoljeću nalazimo razne privjeske pod već poznatim nazivima. Tada su izgleda dosta bile u modi medalje od zlata izrađene u filigranu, a nalazimo ih i srebrnih i pozlaćenih. Križića ima zlatnih u filigranu, jedan s dijamantima; srebrnih, od kojih je jedan bio ukrašen malim kristalima i safirima.

»Zoielli« i »pendenti« ukrašeni su i tada biserima i dragim kamenjem. Jedan od zanimljivih je privjesak Elizabete Kavanjin-Kapogroso; bio je od zlata, ukrašen s petnaest dijamanta, a u sredini je, vjerojatno u reljefu, bio mali lik Madone, izrađen od bjelokosti.

Novost su privjesci kod Jurja Zobela, možda je to bila i vrsta broševa, ali nije iz opisa jasno. Jedan je od njih bio zlatni križ u obliku golubice, traka-»galon« bila je ukrašena sa šest bisera. Drugi je privjesak bio također u obliku golubice, ali manje, također od zlata, emajliran, ukrašen sa šest kamenova, za koje popisi-vač pretpostavlja da su dijamanti.

Ponekad su privjesci popisani skupa s ogrlicama na kojima su visjeli. One složenije i dragocjenije nalazimo obično na »gargantiljama«, u XVIII stoljeću »zogelle« sastavljene od bisera nalazimo često i na kordunima.

U XVI stoljeću narukvice su vrlo rijedak nakit. Kod Lascarine nalazimo jedan par zlatnih. U inventaru Jelene Cindro nalazimo »du per de tondini d' arzeno« te pretpostavljamo da je ovo moglo tada značiti dva para srebrnih narukvica.

Kao i u svim do sada opisanim vrstama nakita, tako i u broju i kvalitetu narukvica opažamo u XVII stoljeću snažan uspon zlatarskog obrta u Splitu, a svakako i pojačani uvoz.

Prve narukvice u ovom stoljeću »manini« od zlata, opet par, nalazimo kod Pulisene Leporini. Ni za ove nemamo nikakvog opisa.

U drugoj polovini XVII stoljeća u plemićkim kućama nalazimo narukvice skoro redovito, a u građanskim kućama, naprotiv, narukvice nalazimo samo dva puta.¹⁹⁾ Detaljniji opis narukvica nalazimo tek u popisu miraza Darke Kavanjin-Šfaganić. Njene su narukvice bile izrađene u filigranu, vrijedile su 311:13 lira, od toga je na rad otpadalo 45 lira. U inventaru Katarine Nadali prvi put je spomenut par zlatnih narukvica sastavljenih od »officietta« — vjerojatno zlatnih pločica, možda pravokutnog oblika. Taj tip narukvica od tada je najčešći. Oficijeta je bilo i do deset na svakoj, a jedan od njih je vršio ulogu kopče. U kući Franje Barbiera nalazimo jedan par koji je bio sastavljen od oficijeta u obliku rozete »un per de manini a rosetta a officietto«. Neki su oficijeti vjerojatno bili glatki, dok su drugi bili »lauorati«, možda iskucani, ili pak gravirani. Kod Manzeche nalazimo dvije narukvice sastavljene od po osam zlatnih emajliranih oficijeta, jednaka je bila i »gargantilja« sastavljena od četrnaest emajliranih oficijeta. I u drugim popisima nalazimo narukvice na kojima su oficijeti bili emajlirani. Jedan par narukvica bio je sastavljen od po pet oficijeta i od zlat-

¹⁹⁾ ZO-2 br. 241, HAS i Splitski arhiv, sv. 293 I. 110—113/r HAZ.

nog korduna. Samo jedanput nalazimo narukvice od oficjeta, po osam njih i od okruglih bijelih bisera. Oficjeti su bili poredani jedan za drugim, a za njima su se nizali biseri. Jedan par narukvica za djevojčicu bio je od zlatnog »korduncina«.

Što se više bližimo kraju stoljeća nalazimo sve veći broj narukvica u pojedinim popisima, dok je u onim ranijim bio samo po jedan par. Kroz cijelo ovo stoljeće narukvice su izrađene redovito od zlata.

U XVIII stoljeću narukvice su u našim inventarima još češće, i tada su uvijek po dvije jednake, te je dosta čet tip »a officetto«. Jedna takva bila je ukrašena s osam granata. Češće od spomenutog tipa upotrebljavaju se narukvice od tanjeg, ili debljeg korduna; na jednom je paru kordun bio emajliran. Nalazimo i narukvice sastavljene od zlatnih »passetta«. Jedan takav par procijenjen je na 374:2 lire, od čega je rad vrijedio 40 lira.²⁰⁾

U kući Ivana Kapogroso nalazimo par narukvica »a palmette«; te su narukvice bile vjerojatno sastavljene od pločica s biljnim motivima. Nalazimo i narukvice izrađene u tehnici filigrana, ali o njima ne znamo ništa poblže.

I tada su narukvice izrađene od zlata, jedino su dva para bila od srebra. Jedan od tih je bio »a magie«, kao i zlatna ogrlica o kojoj smo već govorili, a pripadali su istom vlasniku i nalazimo ih založene u splitskoj zalagaonici.²¹⁾

Splićanke u tom stoljeću nose i narukvice sastavljene od bisera, na pr. od pet redova. Ove se narukvice imale još po nekoliko »passetta«, od kojih je jedan vršio ulogu kopče.

Samo jedanput nalazimo par dječjih narukvica sastavljenih od 6 redova koralja.

Koncem XVII stoljeća u popisu miraza Marijete Kavanjin, kćeri pjesnika Jerolima Kavanjina nalazimo prvi put ukras za kosu — trepetljiku, iako već Marko Marulić u svom epu Judita spominje taj nakit.²²⁾ Marijetina trepetljika, ili tremanat, kako su je Splićani nazivali, zabilježen je kao »fior da testa«, a i dalje u svim našim popisima zabilježen je samo pod tim nazivom. Spomenuti »tremanat« sačinjavala su tri cvijeta, koja su bila ukrašena biserima, a u sredini su imali po jedan tirkiz. Procijenjen je na 145:4 lire. To je jedina trepetljika iz XVII stoljeća koju smo do sada našli. Miraz Marijete Kavanjin se je isticao modnim novostima, finim kvalitetom i elegancijom, a trepetljikom je sigurno još više naglašavala ljepotu svoje kose.

U XVIII stoljeću trepetljiku nalazimo u popisu miraza Elizabete, Marijetine sestre. Ovu je trepetljiku izgleda tvorio jedan cvi-

²⁰⁾ Popis miraza Elizabete Kavanjin — Muzej grada Splita.

²¹⁾ SSO-26/X 1. 59 HAS.

²²⁾ »Zlatimi žicama sjahu se poplici
a trepetljicami zvonjahu uvici«

Marko Marulić, Judita, Zagreb 1901, str. 53 stih 90.

jet sa tri latice, na svakoj latici su bila po tri bisera. Donji dio trepetljike — »gamba« i kružić — »uera« bili su od pozlaćene mjedi.

Koncem istog stoljeća naručio je Jerolim Kapogroso-Kavanjin za svoju ženu Betinu, rođ. Musura da se izrade u Veneciji dvije trepetljike, uglavnom od materijala kojega je imao u kući. Za prvu trepetljiku daje dijamante s jednog križa. Zlataru je ostavio slobodu da doda još vrijednog dragog kamenja. Trepetljika je trebala biti uvezana u srebro. Za drugu je trepetljiku bilo posebno preporučeno da bude lijepog izgleda, da drago kamenje bude ukusno raspoređeno, a oblik da joj bude takav, da se, kada bude zapeta za kosu, prislanja na čelo. Za ovu trepetljiku poslao je zlataru 24 bisera različite veličine, uz to je poslao jedan prsten s biserima naokolo i granatom u sredini. I ovi su biseri bili određeni za trepetljiku. Zlatar je prema svom nahođenju mogao dodati još neki kamen u boji, da bi trepetljika bila efektinija. Iz sačuvanog računa vidimo da je zlatar na trepetljiku od bisera umetnuo još 10 velikih i 10 malih rubina, te dva »perola«- vjerojatno privjeska.

Ova vrsta nakita, po svemu sudeći, bila je rijetkost u Splitu, pa vjerojatno stoga ovaj rad nije bio povjeren splitskim zlatarima, nego je naručen u Veneciji.

U popisu miraza Jelene, kćeri Jerolima Kapogroso-Kavanjin, koja se je 1794. udala za Petra Albertija spomenuti su »diuersi fiori di diamanti«, ali bez ikakvog poblizjeg podatka. Možda su i ovo bili »tremanti«.

Igle, tzv. »špijode«, koje su služile i kao neka vrsta ukosnica, a i za zapinjanje odjeće vrlo su česte i brojne u našim popisima XVII i XVIII stoljeća. U XVI stoljeću igle nalazimo samo u jednom inventaru; one su srebrne, »alla cornata«. ²³⁾

U XVII stoljeću igle su od srebra, pozlaćene, od samog zlata, različitih tipova i veličina. Za neke nemamo poblizjeg opisa, dok je za druge navedena tehnika rada, pa i oblik. S ovim posljednjima pozabaviti ćemo se detaljnije. U popisu miraza Pave Bilinić nalazimo »trenta aghi da pomolo lauorati d' argento«. Ovaj tip igle vjerojatno s okruglom glavom dosta je čest, a mogao je imati i dijamant na vrhu. Kod Katarine Kambij nalazimo igle u obliku palmete od pozlaćenog srebra, i trinaest igala od koralja; vjerojatno je samo gornji dio bio od koralja. Nekoliko puta nalazimo igle »a buouolo« — s vrhom u obliku puža, zatim igle »aghi detti diamantini«. Vrlo su brojne igle u inventaru Franje Barbiera; imao je 51 iglu. Neke od njih spadaju u već navedene tipove. Novost su zlatne igle s glavom-vrhom kvadratnog oblika, izrađene u filigranu, zatim zlatne igle izrađene u filigranu samo s vanjske strane i ukrašene biserima, pa igle »a pomolo« izduženog oblika. Igle mogu imati glavu i u obliku puceta, vjerojatno izrađenog u filigranu.

²³⁾ SSO-8, 1. 558/r-567, HAS.

U tri inventara osim igala nalazimo »brocche«. Za broke u popisu Marijete Kavanjin naglašeno je da su se nosile u kosi, a bile su izrađene tehnikom filigrana »Due broche da testa fatte a filo«. Broke Darke Kavanjin-Šfaganić bile su emajlirane i ukrašene biserima. Za njih nemamo napomene »da testa«. One su vjerojatno ukrašavale haljinu, kako to znamo za srebrne broke na crnoj haljini od baršuna Elizabete Benedeti.

U XVIII stoljeću također je veliki broj igala u inventarima. U inventaru Luke Vukovića nalazimo 32 igle različitih vrsta, a sve su služile kao ukras za kosu. Za većinu igala i u ovom stoljeću nije nam poznat oblik, a niti tehnika rada. Samo za nekoliko njih znamo da su bile rađene u filigranu.

Broke su i sada rijetke, a nosile su se i na odjeći, što nam potvrđuje bilješka u popisu predmeta Betine Musura. Uz troškove za jednu njenu haljinu kroja »pompadur« nabrojene su i broke »fattare delle guarnizioni e brocche e fiore«. Na 11 broka, koje su pripadale Elizabeti Kavanjin bio je gornji dio od zlata s po jednim tirkizom u sredini, dok je donji dio — noga, kako se on u popisu naziva, bio od pozlaćenog srebra.

Kroz sva tri stoljeća o kojima govorimo nalazimo razne vrste vrijednih puceta, koja su imala ukrasnu i praktičnu svrhu.

U popisu miraza Jelene Cindro najveći broj puceta je od bisera. Četrdeset komada je skupa popisano, pa posebno opet biserna puceta oko rukava. To su jedina biserna puceta u ovim popisima. Kod Jelene Cindro nalazimo i srebrna filigranska puceta, a i srebrne kopče — »asole«. Srebrna su puceta dosta česta u XVI stoljeću, ali jedino još za ona kod Agazzia znamo da su bila filigranska, dok nam o ostalima nije ništa pobliže poznato.

U prvoj polovici XVII stoljeća ukrasna puceta rjeđe nalazimo, obično su popisana bez bližih podataka. Napomenut ćemo jedino da je Elizabeta Zanolini imala 12 jednakih zlatnih puceta, a nosila su se na rukavima, i još 6 većih također zlatnih.

U drugoj polovini stoljeća puceta susrećemo češće; obično su srebrna, ili pozlačena, rjeđe zlatna. Opisati ćemo ona o kojima više znamo. U inventaru Franje Barbiera popisano je 6 zlatnih puceta za košulju, zatim drugih 12 od srebra pozlaćenih s vrhom u obliku rozete, 5 tuceta malih puceta od zlata izrađenih u filigranu i još više njih bez opisa. I Jerolim Celsi imao je 12 srebrnih filigranskih puceta, a istom tehnikom bila su izrađena zlatna puceta na odjeći Ivana Andela Cavalla. 12 puceta Darke Kavanjin-Šfaganić bila su od zlata emajlirana.

U XVIII stoljeću puceta su mnogo češća. Najveći ih je broj od srebra, neka od turskog, lošeg, kako je obično naglašeno, na pr. »otto bottoni d'argento turchesco basso«.²⁴⁾ Rjeđe susrećemo zlatna

²⁴⁾ ZO-3, br. 551 HAS.

ili pozlaćena. U ovom stoljeću češće nalazimo i opis oblika i naznaku tehnike rada. Puceta sada bivaju u obliku masline, a služila su i za zakopčavanje ječermice, zatim »a bortolo«, pa u obliku bade-
ma, s rozetom u sredini, od zlata pokrivena emajlom, uvezana u srebro i ukrašena s po jednim malim kristalom.

Što se tiče načina izrade, bilo je glatkih i u filigranu,²⁵⁾ a neka od ovih zadnjih bila su šupljikava — »laurati e forati«. Da bi dobili pojam o njihovoj težini i vrijednosti navest ćemo jedan primjer. Dvanaest zlatnih puceta Elizabete Kavanjin težila su 213 karata, a procijenjena su na 358:17 lira, od toga je rad vrijedio 50 lira.

I u XVIII stoljeću, kako smo već rekli, puceta su vrlo brojna u pojedinim opisima znade ih biti velik broj iste vrste, na pr. spomenutih »a bortolo« imala je Franjica Licini-Duplančić 24 komada. Posebno velik broj puceta nalazimo u inventaru Ivanice Domić, navesti ćemo ih radi kuriozuma. Tu nalazimo 48 komada od srebra pozlaćenih; 66 srebrnih, glatkih; 32 puceta i 2 polupuceta — »mezzi botoncini« srebrna glatka za kamižol »alla nazionale«, a jedan od njih je bio pozlaćen; 6 velikih srebrnih puceta -narodnih, imali su u sredini pozlaćenu rozetu; 4 mala šupljikava o kojima smo već govorili i još jedno glatko puca u obliku badema. Ivanica Domić je imala još 4 majite za zakapčanje, o kojima ćemo posebno govoriti, 64 spone »asole«, »po narodnu izradene« — vjerojatno gravirane od pozlaćenog srebra i jednu srebrnu. I u drugim inventarima nalazimo srebrne ili pozlaćene kopče, a ima i srebrnih toka. Takve četiri imao je Matija Dobrojević — »quattro uere d' argento chiamati tocchi murlaca«.

Osim puceta i kopči »asola«, nalazimo i drugu vrstu kopčâ-majite, koje su stalno bile u upotrebi na narodnoj nošnji dalmatinske zagore. U XVI stoljeću ima ih među založenim predmetima u kući Lovre Agazza, a pripadale su vjerovatno ili splitskim varoškinjama, ili dužnicima iz okolice.

U XVII stoljeću nalazimo 20 komada majita u kući majstora Matije Dobrojevića. Uz popisanih 10 komada stoji napomena da su ih rabile seljanke — »dieci roseline dette maite, che portano le murlache, d' argento indorate«. Majite nalazimo i na odjeći Elizabete Benedetti.

U XVIII stoljeću majite nalazimo u kući Ivanice Domić, dvije su bile od srebra pozlaćene, a dvije od turskog srebra. Još nekoliko njih nalazimo u kući dr. Ivana Marulića »diuerse magiette d' argento per fornimento da donna alla turchesca«.

Vrijedno je opisati još i krunice, jer one, iako nisu bile ukras, skoro redovito su bile učinjene od vrijednijeg materijala.

Kod Jelene Cindre krunica, zapravo zrna na njoj, bila su od jaspisa, procijenjena na 9 lira. Na krunici u kući Geremija zrna od jaspisa bila su veličine lješnjaka.

²⁵⁾ ZO-6, br. 369 HAS.

U XVII stoljeću krunice su od » *pietre codognine*«, koralja, jaspisa, ambre crne ili žute, agate. Križevi i medalje, koje su na njima visjele bili su redovito od srebra, obično izrađeni u filigramu. I 'očenaši' su znali biti srebrni, u obliku puceta. U inventuru Barbiera na jednoj krunici s koraljima srebrni *peružini* »*laurati*« bili su vjerojatno namjesto 'očenaša', a na drugoj su zlatni peružini bili namjesto zrna.

U XVIII stoljeću krunice su bile i dalje od koralja, žute ili crne ambre, te od umjetne smjese — »*paste*«. I tada nalazimo jednu krunicu sa zrnima od koralja i s 18 peružina, jednom zlatnom i jednom srebrnom filigranskom medaljom, vrijedila je 204:10 lira. U inventuru Luke Vukovića dvije su krunice od koralja, jednoj su 'očenaši' bili zlatni peružini, a drugoj su 'očenaši' bili od srebra, izrađeni u filigranu. Na jednoj krunici u inventuru Zobela lanac je bio od zlata. Kod Ivana Kapogroso na jednoj krunici sa zrcima od koralja, 'očenaši' su bili od zlata.

Dio nakita kojeg smo opisali, kao i ostalog kojim su se kitile Splićanke kroz ova tri stoljeća vjerojatno je bio uvezen. Veze sa stranim zemljama, a naročito s Venecijom, koja je tada vladala Dalmacijom poticale su uvoz raznih predmeta, pa svakako i nakita, a građani, osobito njihove žene uvijek željne novih i raskošnijih oblika, sigurno su rado nabavljale uvezeni nakit, naročito dok se takav nije još mogao nabaviti u gradu. To je uostalom redovna pojava u svim zemljama, koje su na izvjesnom kulturnom nivou i održavaju kontakt s centrima kulture i umjetnosti svoga vremena. Međutim to još nije dokaz da se veći dio tog nakita nije izrađivao u Splitu. Samo u dva popisa nalazimo zabilježeno da je dio nakita nabavljen, odnosno dan na izradu u Venciju. To su već spomenute trepetljike Betine Musura, jedan njen prsten, te dvije zlatne narukvice i dva para naušnica Jelene Kapogroso. Vjerojatno je još toga nabavljeno vani, ali brojna imena zlatara toga vremena²⁶, pa jaka tradicija naslijeđena još od bogatog starohrvatskog zlatarskog obrta smatramo da nam daju dovoljnu potvrdu da se je kako smo već rekli nakit izrađivao ovdje. U bogatijim popisima miraza često nalazimo jednog, pa čak i više zlatara (u drugoj polovici XVII i XVIII stoljeću) kao procjenitelje nakita. Vjerojatno su ti majstori, koji su imali svoje radionice, pa i naučnike u njima i izradili dio tog procjenjenog nakita. Osim toga kod nekih tipova ovog nakita nalazimo jaki uticaj, pa skoro i jednake oblike, poznate nam na nakitu iz hrvatskih grobova IX, X i XI stoljeća. Na pr.*peružini* toliko brojni

²⁶) C. Fisković, o. c. C. Fisković, nekoliko dokumenata o našim starim majstorima, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. LII Split 1950. str. 188—218. A. Jutronić, Muzičari, slikari, zlatari i graditelji u starom Splitu, Mogućnosti Split 1956. br. 4 str.317. K. Prijatelj, Barok u Splitu, Split 1947. str. 81—82. K. Prijatelj, Novi prilozi o baroku u Splitu, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1953. str. 323—325.

u našim popisima vjerojatno su bili, barem neki srodni peružinima sačuvanim u našim muzejima iz XIX i XX stoljeća, a ti su opet vrlo slični oblikom i tehnikom rada nekim tipovima jagoda na starohrvatskim naušnicama, kao i jagodama od kojih se sastoji zlatna ogrlica nađena u Trilju.²⁷⁾

Tradicionalna srebrna i zlatna puceta za odjeću nalazimo također u već spomenutom triljskom nakitu, a opet su srodna i pojedini tipovima starohrvatskih naušnica. Nakit iz Trilja vjerojatno nije tvorevina starohrvatskog obrtnika, ali mu je sigurno bio uzorom.

Prstenje u obliku zmije,²⁸⁾ ogrlice sastavljene od privjesaka oblikom sličnih bademima,²⁹⁾ pa i naušnice s grozdolikim privjeskom,³⁰⁾ sve su to tipovi poznati starohrvatskom zlatarstvu.

Tehnika filigrana, kojom je veći dio opisanog nakita izrađen bila je dobro poznata našim zlatarima IX, X i XI stoljeća

Imena zlatara u Splitu XIV i XV stoljeća pa i početka XVI stoljeća skoro su sva domaća. Iz drugog dijela XVI i prve polovice XVII stoljeća vrlo nam je malo imena do sada poznato. U drugoj polovici XVII i u XVIII vijeku nalazimo dosta stranih imena zlatara, ali to još ne znači da u to doba nije bilo i više domaćih, za koje još ne znamo. Vjerojatno su i neki od onih koji nose strana prezimena bili domaći ljudi, koji su po tadašnjoj modi svoja imena latinizirali, kao što su to učinili Vukoslavići, pa postali Lupusignoli.³¹⁾ Uostalom i naseljavanje stranih, talijanskih obrtnika dokazuje da je zlatarski obrt bio u Splitu unosan, da je Split imao smisla i ljubavi za umjetnost i da su Splićani rado ulagali novac u tvorevine umjetničkog obrta. Jer da to nije bilo tako strancima se ne bi isplatilo raditi u Splitu. Među doseljenim zlatarima nalazimo 1628. god. Jevreja Pacifica, nazvanog »d' Ancarano«, koji je ranije imao svoju radnju u Pesari i doselio se u Split.³²⁾

Sada ćemo nabrojiti imena zlatara koje nalazimo kao procjenitelji, u našim popisima, kao i one koji su kroz prvu polovicu XVIII stoljeća vršili procjene u splitskoj zalagaonici (iako su imena nekih već objavljena³³⁾).

Nakit Jelene Cidro u prvoj polovici XVI stoljeća procijenili su »mistro« Petar Zakijević i »ser« Bernardin Terzago. U samom popisu nema napomene da su ova dvojica zlatari, ali Petra, pod prezi-

²⁷⁾ Lj. Karaman, Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina, Split 1936. tabla XX i XXIII.

²⁸⁾ Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930. sl. 140 br. 33.

²⁹⁾ Lj. Karaman, Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina, tabla XIV i XV.

³⁰⁾ J. Horvat, Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Zagreb 1939, sl. 43.

³¹⁾ A. Jutronić, Zbirka pjesama iz g. 1669. prigodom promocije Jerolima Kavanjina i prigodni pjesnik Lupusignoli, Mogućnosti Split 1957, str. 232—233.

³²⁾ SSO-21/I, 1. 277 HAS.

³³⁾ Citirana djela C. Fiskovića, A. Jutronića i K. Prijatelja.

menom Zakočević citira dr Fisković kao majstora, koji je u Splitu imao svoju radionicu i stekao mnogo imanja svojim zanatom.³⁴⁾ Još ćemo spomenuti ime jednog zlatara iz XVI stoljeća za kojega se do sada nije znalo. To je Stjepan, prezime mu nije naznačeno, a spomenut je u spisima stare splitske općine 1569. god. kao već pokojni u vezi oporuke njegove žene Jelene. U istom svesku spisa spomenut je još Franjo, čije je ime već objavljeno, a isto tako i Matija, koji je vjerojatno već poznati Mato Blažević.

U XVII i XVIII stoljeću nalazimo slijedeće zlatare kao procjenitelje: »mastro« Miloš »orese« procjenjuje miraz Dobre Gaudentio-Radovčić, 1655. g., opet procjenjuje 1661. god. nakit Katarine Kambij, samo mu je sada naznačeno i ime Mihovil Miloš, pa 1669. nakit Darke Kavanjin.

Zlato u inventaru Ante Mazatti (1696. g.) procijenio je zlatar Ivan Gelmini, istoga nalazimo 1708. god. kao vjerovnika Nikole Papalića Martinisa, a 1709. skupa s Leonardom Bernardi procjenjuje nakit Elizabete Kavanjin.

Oktavija Cambina »orese« nalazimo također kao vjerovnika Nikole Papalića-Martinisa.

Nakit Marijete Kavanjin 1699. god. procijenio je Ivan Lupusignoli-Vukoslavić. Nakit Venerande Malzotti iz početka XVIII stoljeća procjenjuje zlatar Lunardo Bernardo, nakit Jelene Kapogrosso-Kavanjin 1743. zlatar Lancetta Franjo, zlato Jelice Kordun (1763.) procijenili su zlatari Ante Domjakušić, Lovre Andrijašević i Dominik Boniceli. Domjakušić je imao u Splitu svoju radionicu u kojoj su bile kupljene jedne zlatne naušnice ukrašene biserima za Izabelu de Vivi koncem XVIII stoljeća. Dominika Bonicelli nalazimo i kao procjenitelja nakita Vinke Geremija 1759. god.

Nakit Franjice Licini procjenjuje zlatar Ivan Čoser (1782. god), a nakit Ane Sinovčić zlatar Vinko Tonci ili Tanci koncem XVIII stoljeća. Zlatara Ivana Cosera nalazimo opet kao procjenitelja nakita Marije Gramaticopolo, nazvane Bacon, isto koncem XVIII stoljeća.

U nagodbi u vezi duga između Ivana Bašića, nazvanog Batar i dr. Šimunića Rogošića (1796. g.) nalazimo kao procjenitelja zlatnih predmeta zlatara Zanu.³⁵⁾

Zlatar Ivo Matić procjenjuje 1793. god. nakit Nedjeljke Fradelić, žene Vinka Masovčića. Ovoga zlatara vrlo često susrećemo početkom XIX stoljeća..

U splitskoj zalagaonici od god. 1707. — 1724. nalazimo slijedeće zlatare kao procjenitelje:

Ivana Gelmini 1707/8 god.

Leonarda Bernardi 1707, 1711. i 1724.. god.

³⁴⁾ C. Fisković, Umjetnički obrt XV-XVI vijeka u Splitu, o. c.

³⁵⁾ Vjerojatno je to isti zlatar koji se 1764. god. spominje u Splitu kao »orefice« Vinko Zane (Naučna biblioteka u Splitu sig. M-22/III, 1. 1.).

Marina Zanu Zankovića nalazimo 1710. god., god. 1724. nalazimo kao procjenitelja Marina Zanu, vjerojatno je to isti Zanković.

God. 1713/14. nalazimo Stjepana Corsiuo (?) zlatara u radionici Leonarda Bernardi.

Oktavija Cherubina nalazimo 1713. i 1724. god i

Ivana Dalabao (?) 1724. god.

Napomena: Ovaj pregled umjetničkog nakita u Splitu od 16—18. vijeka dan je na osnovu slijedećih dokumenata:

16. VIJEK³⁶⁾

1. Inventar predmeta kuće Lovre Agazzi 1598. god. (Sig. SSO-17/XIII, u Historijskom arhivu u Splitu, dalje HAS-u).

2. Cindro Jelena, žena Valerija Marulića — miraz, 1508 g. (P. Kolenđić, Oporuka Marka Marulića, Split, 1924 g.)

3. Filipović Petar, 1557/58 g. — inventar (SSO-8, 1. 75/r-83/r, HAS).

4. Geremia Ivan, 1570 g. — inventar (SSO-7, 1. 558/r-567, HAS)

5. Ivanišević Ivan, 1571 g. — inventar (SSO-7, 1. 586-588/r, HAS).

6. Lascarina, žena Ivana de Natalibus-Božičević, 1574 god. — miraz-parnica (SSO-17/VII, 1.908/r-911, HAS).

7. Nikolina de Parmesanis, udata de Benedictis 1569, — miraz (SSO-10, 1. 1002—1003/r, HAS).

8. Sumica Ivanica, 1546. i 1548. god. — miraz i inventar (SSO-4, 1.135-137/r i 1. 144/r-146/r, HAS).

17. VIJEK³⁷⁾

1. Barbieri Franjo, 1693. god — inventar (ZO-2, br. 245 u HAS-u).

2) Benedetti Elizabeta, u drugom braku udata Lorenci, 1633. g. miraz-parnica (SSO-22/III, 1. 3/r-7/r, HAS).

3. Bilinić Pava, žena Stjepana Meljačića, 1655. g. — miraz (SSO-24/VI, 1. 43/r-45/r, HAS).

4. Cauallo Ivan-Anđeo, 1683. g. — inventar (ZO-4, br. 123, HAS).

5. De Cauiedes Perina, 1675. g. — inventar (ZO-2, br. 277, HAS).

6. Dobrojević Matija, zvan Vitile, 1692. god. — inventar (ZO-2, br. 241, HAS).

7. Celsi Jerolim 1692. god. — inventar (Splitski arhiv, sv. br. 293 1. 67-71/r u Historijskom arhivu u Zadru, dalje HAZ-u).

8. Franjica, prezime nije zapisano, žena Vida Čaletića, 1683. g. — miraz (SSO-24/VII, 1. 95-95/r, HAS).

9. Gaudentio-Radovčić Dobra, žene Silvija Dragazza 1655. g. — miraz (SSO-24/VI, 1. 2/r-4, HAS).

10. Gaudentio-Radovčić Anđelka, 1687. god. — inventar (Splitski arhiv, sv. 293., 1. 18-23/r, HAZ).

1. Jerimović Vinka, žena Jakova Manole, 1648. god. — miraz (SSO-24/V, 1. 44-45, HAS).

12. Kambij Katarina, žena Andrije Gaudentia-Radovčić, 1661. god. — miraz (dokument je vlasništvo Muzeja grada Splita).

³⁶⁾ Dokumenti iz 16. vijeka citirani u napomeni pod br. 1, 3 i 4 publicirani su u radnji D. Božić-Bužančić, Prilozi poznavanju interijera kuće u Splitu iz druge polovine 16. vijeka, Izdanje Historijskog arhiva — Split br. 3, Split 1961.

³⁷⁾ Dokumenti br. 7 i 8 iz XVI vijeka i dokumenti br. 3, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 20, 21 i 26 publicirat će u radnji istog autora Odjeća splicanke u XVI i XVII stoljeću, Analiz Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, sv. X .,

13. Kavanjin Darka, žena Frane Modra Šfaganić, 1669. god. — miraz (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita, publiciran u A. Jutronić, Dunata Kavanjin, njen miraz i vjenčani ugovor iz g. 1669., Radovi instituta JAZU u Zadru, sv. IV-V, str. 467—490, Zagreb 1959).

14. Kavanjin Marjeta, žena Ante Kanajeta, 1669. god. — miraz (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).

15. Leporini Pulisena, žena Oktavija Martinisa, 1627. god. — miraz (arhiv Martinis-Marchi, HAS).

16. Manzeccha, 1695. god. — inventar (Splitski arhiv, sv. 293., 1. 89-92, HAZ).

17. Margarita, kćer Baltazara »iz Pule«, žena Pavla Burnetova iz Bara, 1637. god. — miraz (SSO-24/II, 1. 22/r-24/r, HAS).

18. Mazzatti Ante, 1696. god. — inventar (Splitski arhiv, sv. 293. 1. 110-113/r, HAZ).

19. Mihovilović Lovre, 1687. god. — inventar (Splitski arhiv, sv. 293., 1. 24-25, HAZ).

20. Nadali Božičević Katarina, žena Franje Barbiera, 1679. god. — miraz (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).

21. Nani Katarina Marija, žena Ante Facile (ili Tacile) (SSO-24/VII 1. 130-132/r, HAS).

2. Nicolini Magdalena, žena Petra Bologne, 1657. god. — miraz (SSO-24/VI, 1. 103/r-105, HAS).

23. Posedarac Palma, žena Ivana Kapogroso, 1694. god. — miraz (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).

24. Rabi dr. Juraj, 1689. god. — inventar (Splitski arhiv sv. 293. 1. 34, HAZ).

²⁵ Sarajevac Marko, 1687. god. — inventar (arhiv Martinis Marchi, svež. I, HAS).

26. Stipančić Hipolita, žena Mate Šolta, 1656. god. — miraz (dokumenat je vlasn. Muzeja grada Splita).

27. Zanobi Elizabeta, žena Ivana Kapogroso, 1619. god. — miraz (Dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).

18. VIJEK

1. Bašić Ivan, nazvan Batar i dr. Šimun Rogošić, 1796. god. — nagodba u vezi duga (NS-LXI/4a, dok. br. 28, HAS).

2. Bernardi Katarina, žena Petra Bologne, 1702. god. — miraz (SSO-27/I, 1. 14-18/r, HAS).

3. Brelje Jelena, žena Franje Glikovića, zvanog Markovina, 1792. g. — miraz (NS-XXXIV/6, HAS).

4. Carrogeni Vinka, nazvana Butticana, 1718. god. — inventar (ZT-3, br. 539, HAS).

5. Domić Ivanica, 1748. god. — inventar (ZO-6, br. 369, HAS).

6. Dražić Magdalena Gualeni, 1766. god. — inventar (Splitski arhiv sv. 598., svešč. 3., 1. 2-5, HAZ).

7. Dreje Margarita, zvana Jelaska, žena Ante Aljinovića, 1801. g. — miraz (NS XXXIV/5, HAS).

8. Duplančić Antica, zvana Šegvić, žena Ante Mangera, 1783. god. — miraz (NS/Ia HAS).

9. Gramaticopolo-Bacon Marija, žena Ante Vale iz Padove, 1795. god. — miraz (NS-LXI/4a, V, br. 6, HAS).

10. Kapogroso Ivan, 1710. god. — inventar (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).

11. Kapogroso Kavanjin Jelena Dominika, žena dr. Ivana Bajamonti, 1743. god. — miraz (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).

12. Kapogroso-Kavanjin Jelena, žena Petra Albertia, 1794. god. — miraz (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).

13. Kavanjin Elizabeta, žena Nikole Kapogroso, 1709. god. — miraz (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).
14. Kordun Jelica, žena Ivana Trumbića, 1763. god. — miraz (dokumenat je vlasništvo Muzeja grada Splita).
15. Licini Franjica, žena Dujma Duplančića, zvanog Šegvić, 1782. g. — miraz (NS-Ia-9, l. 14-16, HAS).
16. Malzotti Veneranda, žena trgovca Costagna »da Chiuzo«, 1704. god. — miraz (SSO-27/I, l. 112/r-113/r, HAS).
17. Marasović Margarita zvana Viđak, žena Petra Relja, 1780. god. — miraz (NS-XXXIV/8).
18. Dr Ivan Marulić, liječnik, 1718. god. — inventar (ZO-3, br. 551, HAS).
19. Musura Betina, žena Jerolima Kapogroso-Kavanjin, 1759. g. — miraz (i drugi spisi) (dokumenti su vlasništvo Muzeja grada Splita).
20. Papalić-Martiniš Nikola, 1708. god.—inventar (ZO-2, br. 370 HAS).
21. Sinovčić Ana, žena Ante Aljinovića, zvanog Jera, 1796. god. — miraz (NS-LXI/4a, dok. br. 53, HAS).
22. Sirotković Barbara, žena Mate Matešića, 1782. god. — miraz (NS-CXIX/1, HAS).
23. Suić Mandina, žena Ivana Maroevića, 1789. god. — miraz (NS-XXXIV/7, HAS).
24. Tadić Nedjeljka, žena Vinka Masovčića, 178. — miraz (NS-LXI/4a, filca IV, br. 125, HAS).
25. Ugolini Franjo, 1718. god. — inventar (ZO-3, br. 544, HAS).
26. De Vиви Isabela, žena Domenika Fortuna, 1796. god. — miraz (NS-XXXIV/9, HAS).
27. Vuković Luka, 1735. god. — inventar (ZO-7, br. 580, HAS).
28. Zobel Ivan Juraj, 1706. god. — inventar (ZO-14, br. 351, HAS).
29. Registri rada splitske zalagaonice 1707—1725. god. (SSO-26/VIII-XI, HAS).

LA BIJOUTERIE D'ART DES XVI—XVIIIe. s. À SPLIT

DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ

A Split, au début du XVIe. s., la bijouterie est encore en plein épanouissement, ainsi qu'en témoignent de nombreux noms de maîtres bijoutiers, et la liste des bijoux de Jelena Cindro, belle-fille de l'humaniste Marco Marulić.

Déjà, vers la fin de la première moitié, et jusqu'à la fin de ce siècle, on remarque une décadence rapide de la bijouterie qui, à cette époque, vivote à peine en tant qu'artisanat. Les luttes contre les Turcs, la dévastation des campagnes, la vie pauvre et incertaine avaient tué le goût de la parure, et ôté la possibilité d'acquérir des bijoux, d'autant plus que la Bosnie- d'où les bijoutiers de Split se procuraient probablement la matière première, or et argent- était alors complètement coupée du reste du territoire. Dans les maisons, on ne trouvait plus que de modestes bagues, des colliers (chaînes de cou) et même moins que cela.

Avec son lazaret bien aménagé, l'embarcadère de Split favorisait déjà, à la fin du XVIe. s., un commerce intense qui se développait par Split et conditionnait ainsi l'essor économique de la ville. Cela se refléta sur l'artisanat de la bijouterie. Dès ses débuts, le XVIIe. s. montre une amélioration à cet égard. Dans la seconde moitié du XVIIe. s., de même que durant tout le XVIIIe., les bijoux se trouvant dans les maisons des

nobles ou des bourgeois aisés sont riches de formes et de qualité, ornés de pierres précieuses et de perles. Chez les citadins moins fortunés le bijou reste, au XVIIe. s., toujours modeste dans l'ensemble mais pourtant plus riche qu'auparavant, tandis qu'au XVIIIe. s. il est de meilleure qualité et plus répandu.

Une partie de ces bijoux, qui se trouvent énumérés dans les documents de ces trois siècles, a probablement été importée. Les liens qui existaient avec l'étranger et particulièrement avec Venise- qui dominait alors la Dalmatie- ont certainement stimulé l'importation de différents objets et, en tout cas, de bijoux, mais un grand nombre de noms de bijoutiers de Split que nous connaissions jusqu'à présent, de même que la parenté de forme et de technique de ces bijoux avec ceux trouvés en Dalmatie dans les tombes paléocroates remontant aux IXe., X^e., et XIe., nous permettent de conclure qu'une bonne partie de ces bijoux a été fabriquée dans les ateliers des maîtres bijoutiers de Split.